

DOI 10.36074/grail-of-science.23.01.2026.096

ЕВОЛЮЦІЯ ТА СПЕЦИФІКА ПОЛЬСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ: ВІД СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ СХОЛАСТИКИ ДО ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНИХ ШКІЛ XX СТОЛІТТЯ

Пилипенко Світлана Павлівна

канд. філос. наук

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

ПВНЗ «Київський медичний університет», Україна

Анотація. У статті здійснено розгорнутий історико-філософський аналіз процесу становлення та еволюції філософської думки Польщі в контексті європейського інтелектуального розвитку. Розглянуто ключові етапи формування польської філософії від середньовічної схоластики до сучасних логіко-аналітичних напрямів. Доведено, що польська філософія розвивалася у постійному діалозі із західноєвропейською традицією, зберігаючи водночас власну національну ідентичність. Особливу увагу приділено гуманістичним ідеям, месіанізму, позитивізму та діяльності Львівсько-Варшавської школи. Обґрунтовано значення польської філософської спадщини для розвитку європейської культури.

Ключові слова: польська філософія; месіанізм; сарматизм; позитивізм; аналітична філософія; Львівсько-Варшавська школа; національна ідентичність.

Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення історичного шляху національних філософських шкіл у контексті глобалізації. Польська традиція є прикладом того, як філософська рефлексія стає інструментом збереження нації в часи історичних випробувань (месіанізм) та інструментом побудови суворой наукової методології (Львівсько-Варшавська школа).

Вивченням польської філософії займалися такі видатні вчені як В. Татаркевич, Я. Воленський, Я. Скочинський. Їхні праці заклали фундамент для періодизації польської думки. Питання польської інтелектуальної спадщини перебувають у фокусі уваги і українських дослідників. Зокрема, методологічні та етичні засади Львівсько-Варшавської школи ґрунтовно аналізуються у працях О. Гончаренко та С. Іваника. Історико-філософські паралелі між польською та українською думкою досліджували М. Кашуба та А. Єрмоленко, що дозволяє глибше зрозуміти специфіку регіонального розвитку європейської філософії. Проте залишається потреба у більш детальному розгляді взаємозв'язку між політичним контекстом та еволюцією логічних шкіл, що і є завданням даної статті.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі становлення та розвитку філософської думки Польщі, виявленні її ідейної специфіки та визначенні ролі польської філософської традиції в європейському філософському просторі.

У духовно-культурному просторі Польщі філософія, з одного боку, є невід'ємною частиною західної філософії та впродовж свого існування була тісно пов'язана із загальними напрямками європейської філософської думки, з іншого, має свій неповторний національний характер, що, в свою чергу, сприяло розвитку та збагаченню західної філософської традиції.

Деякі історики філософії вважають, що поняття польської філософії не є суворим і залежить від контексту. Так, на теренах Польщі працювали філософи інших національних традицій, які писали не польською мовою, іноземці, а також особи змішаного походження [1, с.10]. Ситуацію ускладнює також і те, що в період, коли Польща була розділена, власне кажучи, не можна говорити про «філософію в Польщі». Але все ж таки філософія Польщі має свої певні етапи розвитку і власну специфіку.

Слід зауважити, що перші мислителі на теренах Польщі не є типовими філософами; їх праці часто межують з іншими дисциплінами, наприклад, з богослов'ям та політичною думкою. Їхні твори не є суто філософськими.

Важливим етапом у формуванні філософської традиції на польських землях стало заснування Ягеллонського університету у 1364 році, де розпочалося систематичне викладання схоластичної філософії. Саме з цим інституційним осередком пов'язують становлення академічної філософії в Польщі. Однією з найяскравіших постатей раннього періоду вважають Вітело із Сілезії — мислителя, чия натурфілософія була близькою до неоплатонічної традиції. Він розробив оригінальну концепцію поширення та заломлення світла, що мала не лише наукове, а й філософське значення. У межах своєї метафізичної системи Вітело інтерпретував світло як первинний принцип буття, завдяки якому чуттєва реальність постає відображенням божественної першоформи. Дослідники зазначають, що за масштабом впливу та європейським авторитетом ця постать не мала рівних серед польських мислителів наступних епох, що дозволяє розглядати Вітело як фігуру, пов'язану з передісторією польської філософії.

Починаючи з XV століття розвиток філософської думки в Польщі, зосереджений насамперед у Краківському університеті, набув стабільного й інституційно впорядкованого характеру. Хоча в цей період уже не з'являлися мислителі масштабу Вітело, університетське середовище охоплювало всі основні напрями зрілої схоластичної традиції. Наприкінці XIV — на початку XV століття в межах Ягеллонського університету активно співіснували та полемізували між собою різні схоластичні школи, зокрема реалізм і номіналізм. Упродовж усього XV століття на польських землях були представлені практично всі течії схоластичної філософії. Водночас проникнення гуманістичних ідей не призвело до швидкого занепаду схоластики, як це сталося в низці інших європейських країн. Навпаки, схоластичний спосіб мислення зберігав домінуючі позиції у філософській освіті Польщі протягом XVI–XVII століть і навіть на початку XVIII століття, залишаючись основою викладання в університетах Кракова та Вільно, а також у численних навчальних закладах єзуїтського, домініканського й францисканського орденів.

У період Відродження у філософському житті Польщі поширилися ідеї неоплатонічної, стоїчної та аристотелівської традицій, причому саме аристотелізм посідав провідне місце. Гуманістичний світогляд сприяв активному розвитку мовознавчих студій, політико-філософської рефлексії та наукового пізнання. Уже в XV столітті в Кракові спостерігалось інтенсивне зростання емпіричних природничих досліджень, які розвивалися паралельно зі спекулятивними філософськими побудовами. Особливе місце серед мислителів цієї доби належить Миколаю Копернику — діячеві світового масштабу, який, попри своє польське походження, реалізував свої наукові ідеї поза межами Польщі, використовуючи латинську мову як універсальний засіб інтелектуального спілкування. Запропонована ним геліоцентрична модель Всесвіту докорінно трансформувала уявлення про космічний порядок, переосмисливши роль Землі та людини у світобудові й надавши науковим відкриттям глибокого філософського виміру. За словами польського історика філософії Владислава Татаркевича, Коперник, можливо, був найбільшим – принаймні найвідомішим – філософом, якого коли-небудь створювала Польща. Він черпав натхнення для свого кардинального відкриття у філософії; через Марсіліо Фічіно він познайомився з філософією Платона і піфагорійців; через твори філософів Цицерона і Плутарха він дізнався про древніх, які заявили себе на користь руху Землі [2, с.26].

Із настанням доби Просвітництва філософська думка Польщі зазнала відчутного впливу ідей французьких мислителів, що спричинило поступовий відхід від схоластичної традиції, яка тривалий час визначала характер філософського мислення на польських землях. Раціоналістичні та просвітницькі концепції дедалі більше витісняли середньовічні схеми осмислення світу. Водночас у межах польської інтелектуальної культури формується своєрідний національно зорієнтований філософсько-ідеологічний напрям — сарматизм, тісно пов'язаний зі світоглядом шляхетського стану. Період його найбільшої інтенсивності припадає на XVII століття, хоча витoki цієї течії простежуються ще з середини XVI століття, а її вплив зберігався майже до другої половини XVIII століття. Сарматська традиція апелювала до легендарного походження польської шляхти від давніх сарматів, що символізувало зростання національної самосвідомості та прагнення посісти гідне місце серед європейських народів. Образи героїчного й лицарського минулого, відомі з античних джерел, стали ефективним засобом ідеологічного самоствердження та історіософського осмислення власної ролі в європейській історії. Сарматський світогляд став фундаментом для концепції «Золотої вольності», яка була ранньою формою громадянського суспільства в Європі.

Втрата державної суб'єктності та поділи Речі Посполитої стали каталізатором появи унікального духовного феномена — польського месіанізму. Це не просто релігійно-філософська течія, а цілісна світоглядна система, яка поєднала політичні сподівання нації, що втратила державність, із містичними очікуваннями оновлення всього людства. Ця концепція постулювала виняткову роль польської нації в загальносвітовій історії, приписуючи їй місію розв'язання глобальних суперечностей людства та практичного втілення етичних абсолютів — істини, доброчесності та справедливості.

Хоча месіанські настрої набули кульмінації в епоху романтизму, їхнє коріння сягає XVI–XVII століть. Витоки цієї ідеї простежуються у працях ранніх інтелектуалів, таких як С. Ожеховський (1513–1566) та П. Скарга (1536–1612). Пізніше В. Потоцький (1612–1696) та В. Коховський (1633–1700) розвинули тезу про «обраність» польського народу. Зокрема, В. Коховський проводив паралель між старозавітним Ізраїлем та тогочасною Польщею, розглядаючи останню як «новий обраний народ», покликаний стати «щитом християнства» (*Antemurale Christianitatis*) у протистоянні з експансією ісламського світу.

Фундаментальне обґрунтування месіанізму в його класичному вигляді пов'язане з іменами Анджея Тов'янського (1799–1878) та Адама Міцкевича (1798–1855). А. Тов'янський, як філософ-містик та візіонер, надав цій течії пророчого, сакрального характеру. Проте саме інтелектуальний авторитет Адама Міцкевича перетворив месіанізм на потужну ідеологічну силу.

У філософській візії Міцкевича доля Польщі інтерпретувалася через призму християнської сотеріології: він стверджував, що політичне «воскресіння» країни є неминучим актом, який відбудеться через глибоке релігійне відродження. У його трактуванні Польща поставала як «Христос серед народів» — невинна жертва, чий страждання та геополітична смерть мають викупити гріхи старої Європи та привести людство до нової ери духовної свободи.

Аналізуючи ідейну структуру польського месіанізму, можна виділити ряд ключових онтологічних та антропологічних параметрів, що визначали його специфіку в системі європейської думки: непохитна віра в персоналістичного Бога та вчення про іманентну вічність людської душі; безумовне домінування духовних сил над матеріально-фізичним світом, де дух розглядається як першооснова будь-якого історичного руху; філософська рефлексія та діяльність нації інтерпретуються як сакральний інструментарій, призначений для глобальної трансформації буття та спасіння людської цивілізації; категорія «народу» набуває не просто соціологічного, а глибокого метафізичного статусу. Народ розглядається як вища форма духовного соціуму; повноцінна самореалізація особистості можлива виключно в лоні національної спільноти, яка трактується як ієрархічна єдність споріднених душ; історизм, який виражається у твердженні, що народи забезпечують розвиток людства.

Мета філософії цього часу полягала не тільки в пошуках істини, а й у перетворенні життя та порятунку людства. Вона був пронизана вірою в метафізичне значення нації та переконана, що людина може виконати своє покликання лише у спілкуванні духів, яким була нація, що нації визначили еволюцію людства і, зокрема, що польській нації була призначена роль Месії для народів. [2, с.175]. У філософів і поетів розрізнялися методи міркувань і найчастіше результати. Поети прагнули створити специфічно польську філософію, філософи – абсолютну універсальну філософію. Месіанські філософи знали сучасну європейську філософію та черпали з неї; поети створювали швидше доморощену метафізику [2, с.180].

Починаючи з середини XIX століття, інтелектуальний ландшафт Польщі зазнає суттєвої трансформації під впливом ідей позитивізму. Провідними теоретиками цього напрямку виступили М. Вишневський, А. Свентоховський,

Ю. Охорович, А. Марбург, а також Ф. Крупінський, В. Козловський та Ю. Супінський. Поява польського позитивізму стала закономірною інтелектуальною відповіддю на кризу романтичних ідеалів та абстрактних філософських спекуляцій. Важливо зауважити, що цей рух не обмежився суто академічними рамками, а трансформувався у масштабну літературну, політичну та соціокультурну течію. Трагічне завершення Січневого повстання 1863 року спричинило глибоку переоцінку цінностей. У польському суспільстві сформувався стійкий скептицизм щодо ідеалістичних гасел та ілюзій, які призводили до національних катастроф. Інтелектуальний пошук переорієнтувався на конструктивну діяльність та реалізм. Пошук національного порятунку було перенесено з поля битви в площину економічного та культурного розвитку. Термін «органічна праця» (*praca organiczna*) став фундаментальним девізом епохи. Він передбачав системні зусилля, спрямовані на модернізацію економіки, підвищення рівня освіти та соціальний добробут, що розглядалися як безальтернативний фундамент для подальшого національного прогресу. Таким чином, позитивізм у Польщі виконав роль стабілізуючого фактора, який замінив емоційний пафос романтизму на сувору логіку соціального будівництва.

XX століття стало епохою безпрецедентного піднесення польської інтелектуальної культури. Відновлення державної суверенності у 1918 році відкрило шлях до інституційного та змістовного розквіту філософської думки, яка почала активно інтегруватися в актуальні західноєвропейські дискурси. У цей період домінуючими векторами розвитку стали неотомістська традиція та діяльність всесвітньо відомої Львівсько-Варшавської школи.

Популярність томізму на польських теренах не була випадковою. Вона базувалася на міцному фундаменті аристотелівського реалізму, який протягом багатьох століть залишався стрижнем університетської освіти. Неотомізм запропонував інтелектуальний синтез релігійної віри та раціонального пізнання, що знайшло значний відгук у польському соціумі, де католицька традиція традиційно відігравала роль світоглядного орієнтира.

Львівсько-Варшавська школа (ЛВШ) постає як визначний феномен у європейській інтелектуальній традиції. Завдяки діяльності цієї спільноти у першій половині XX століття, Польща, і зокрема Львів, здобули статус провідних світових осередків логічних та філософських досліджень. Фундатором школи виступив Казимир Твардовський, який підготував численних фахівців у галузі математики та логіки, чії теоретичні розробки зберігають свою актуальність і в сучасному науковому дискурсі. Як зазначає С. Іваник, «свої погляди на розвиток польської філософії Твардовський зреалізував на практиці й зробив це з великим успіхом. Його дітище – Львівсько-Варшавська філософська школа від 20-х років XX століття й донині задає тон у польській філософії. Ціла плеяда видатних учнів Твардовського (а також учнів його учнів), як-от Ян Лукасевич, Станіслав Лесневський, Тадеуш Котарбінський, Казимеж Айдукевич, Альфред Тарський, Тадеуш Чеховський, Владислав Вітвіцький, Ізидора Домбська, Вдадислав Татаркевич, Стефан Свежавський, Юзеф Марія Бохенський, Анджей Гжеґорчик, Мар'ян Пшеленцький та інші, підняла польську філософію на якісно новий рівень» [3, с.130]. Твардовський не прагнув створити нову метафізичну

систему; його метою було навчити студентів ясно мислити та точно висловлюватися. Представники школи виступали з різкою критикою будь-яких форм містицизму чи інтуїтивізму, які не піддавалися раціональному обґрунтуванню та логічній перевірці. Центральним завданням Львівсько-Варшавської школи стало надання філософським судженням логічно точного статусу. Дослідження в галузі логіки та семантики, проведені в межах школи, здобули світове визнання і стали частиною золотого фонду сучасної аналітичної філософії.

Так, Ян Лукасевич вважав, що метою логічних досліджень є розробка точних методів аналізу філософських міркувань, висунув ідею логічного плюралізму, суть якого полягає в тому, що різноманітні логічні системи здатні експлікувати різноманітні онтологічні теорії. Ян Лукасевич, Кость Айдукевич та інші представники Львівсько-Варшавської школи — прихильники раціоналізму, специфічною рисою якого став логіко-семантичний аналіз мови науки і філософії, що сприяло усуненню неточностей та двозначностей, якими живляться ірраціоналістичні філософські концепції. Львівсько-Варшавська школа справила значний вплив не лише на розвиток філософії у Польщі, а й на розвиток світової філософії в цілому. Як зазначає С. Іваник, «без сумніву, ЛВФШ не тільки забезпечила польській філософії внутрішню безперервність розвитку, але й створила їй світове реноме, стала «візитівкою» польської філософії у світі». [3, с.130].

Характерною рисою міжвоєнного періоду було те, що максималістські метафізичні течії почали згасати. Домінуючим прагненням філософської теорії тепер була не широта, а точність. Це був період спеціалізації, що узгоджується з переконанням, що загальна філософія не дасть точних результатів, які можуть бути отримані в логіці, психології чи історії філософії.

Розквіт школи був перерваний Другою світовою війною. Багато представників (як-от Альфред Тарський) емігрували до США, де суттєво вплинули на розвиток американської аналітичної філософії. Ті, хто залишився в Польщі, змушені були протистояти ідеологічному тиску марксизму, зберігаючи традиції логічного аналізу.

Після завершення Другої світової війни та входження Польщі до радянської зони геополітичного впливу, інтелектуальний простір країни зазнав суттєвої реструктуризації. Панівною ідеологією став діалектичний матеріалізм, що визначило пріоритетні напрями філософських розвідок того часу. Польські мислителі зосередилися на розробці марксистської теорії розвитку, апробовуючи принципи діалектичної методології на прикладах із фізики та біології. Це дозволяло зберігати певний рівень наукової об'єктивності навіть в ідеологізованих умовах. У центрі уваги опинилася також марксистська концепція людини та розробка методологічного інструментарію для гуманітарних дисциплін. Дослідники намагалися адаптувати соціальну теорію до тогочасних історичних реалій. Попри ідеологічний тиск, Польща змогла втримати позиції світового лідера в галузі математичної логіки. Логіко-методологічні дослідження залишалися «островом» інтелектуальної свободи, де продовжувалися традиції точності та верифікованості знання. Вагомий сегмент тогочасних праць присвячено теоретичним фундаментам етики. Зокрема,

активно розвивалися нормативна етика та метаетика, де аналізувалася природа моральних суджень та ціннісних орієнтацій особистості в умовах нового суспільного устрою.

У відповідь на ідеологічну експансію марксизму набуває поширення неотомізм. На сьогоднішній день не розвивається історична варіація неотомістської філософії – традиційний томізм, представниками якого у Польщі серед інших були Ф. Габріл та К. Вайс. Натомість, успішно розвиваються: екзистенційний томізм, який представлений Люблінською філософською школою і послідовний томізм (Варшавська школа послідовного томізму). Так, Люблінська школа неотомізму (Кароль Войтила — Папа Іван Павло II) інтегрувала ідеї томізму з персоналізмом та феноменологією. Це дозволило поглянути на людину не лише як на об'єкт пізнання, а як на унікальну особистість, що реалізується через акт волі та любові.

Сучасна польська філософія — це інтелектуальний простір, де глибока повага до традиції (насамперед логічного аналізу та феноменології) переплітається з активним пошуком відповідей на виклики глобалізації, постмодернізму та технологічного прогресу. Логічна строгість Львівсько-Варшавської школи трансформувалася в сучасні дослідження з філософії мови, штучного інтелекту та когнітивістики. Представники цього напрямку, як-от Ян Воленський, продовжують розвивати епістемологію, спираючись на методи логічного аналізу. Польща залишається потужним центром феноменологічних досліджень, які сьогодні фокусуються на проблемах естетики, етики та антропології.

Польська філософська думка постає як багатовимірний історичний феномен, що поєднує універсальні філософські ідеї з національно зумовленими формами мислення. Її розвиток свідчить про здатність польської інтелектуальної традиції до творчого осмислення історичних викликів і формування оригінальних філософських концепцій. Історичний дискурс польської філософії також демонструє її надзвичайну динамічність. Від схоластичних диспутів Середньовіччя до точних формул семантики XX століття польська думка зберігала свою стержневу лінію — прагнення до істини через гармонію віри та розуму. Львівсько-Варшавська школа вивела польську інтелектуальну традицію на глобальний рівень, довівши, що національна філософія може бути водночас глибоко патріотичною та універсально науковою. Слід також зазначити, що філософія Польщі збагатила європейську філософську думку, і безумовно, заслуговує на належне місце поруч з іншими національними філософськими традиціями. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом сучасного стану польської філософії та її ролі у глобальному інтелектуальному просторі.

Список використаних джерел:

- [1] Skocznyński, J., & Woleński, J. (2010). *Historia filozofii polskiej*. WAM.
- [2] Tatarkiewicz, W. (2011). *Historia filozofii* (Vol. 2). Wydawnictwo Naukowe PWN. https://edukacja.3bird.pl/download/filozofia/historia_filozofii/filozofia-wladyslaw-tatarkiewicz-historia-filozofii-2.pdf
- [3] Іваник, С. (2015). Що таке польська філософія і що вона може дати українській філософії? *Sententiae*, 32(1), 128–142. <https://doi.org/10.22240/sent32.01.128>

EVOLUTION AND SPECIFICITY OF THE POLISH PHILOSOPHICAL TRADITION: FROM MEDIEVAL SCHOLASTICISM TO THE LOGICAL-SEMANTIC SCHOOLS OF THE XX CENTURY

Svitlana Pylypenko

Ph.D. in Philosophical Sciences

Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines

Kyiv Medical University, Ukraine

Summary. The article provides a detailed historical and philosophical analysis of the formation and evolution of Polish philosophical thought within the context of European intellectual development. The key stages of Polish philosophy's development, from medieval scholasticism to contemporary logical and analytical trends are examined. It is proven that Polish philosophy evolved through a constant dialogue with the Western European tradition while simultaneously preserving its unique national identity. Special attention is paid to humanistic ideas, messianism, positivism, and the activities of the Lviv-Warsaw School. The significance of the Polish philosophical heritage for the development of European culture is substantiated.

Keywords: Polish philosophy; messianism; sarmatism; positivism; analytical philosophy; Lviv-Warsaw school; national identity.